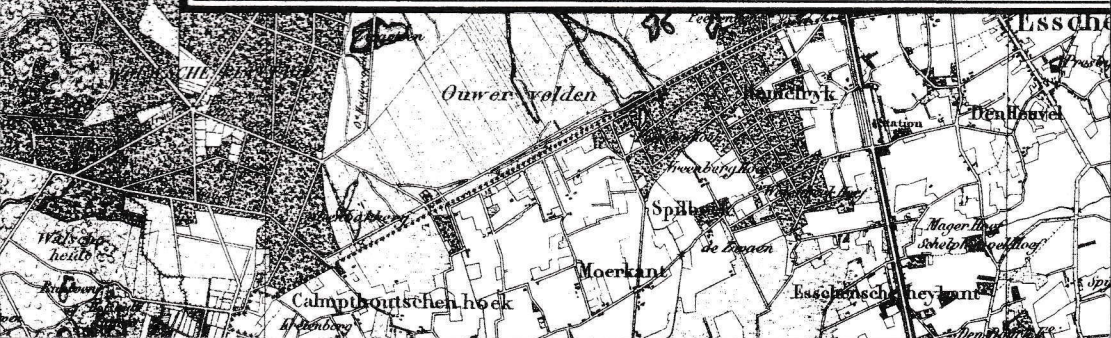

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

4 - 2000

ESSEN en WOUW

Verzet en Collaboratie : Een vergelijking

Inleiding

Nico Wouters stelde, voor het behalen van de Graad van Licentiaat in de Geschiedenis, aan de Universiteit van Gent, een verhandeling voor, die er niet om loog. Volomineus en tegelijk hoog gegrepen. De titel : "Essen en Wouw, hetzelfde en toch verschillend. Een comparatieve prosopografie van verzet en collaboratie tijdens WO 11 in België en Nederland". En het thema, en de vergelijking tussen twee gemeenten, elk in een ander land, en de vergelijking, die tegelijk terugvalt op een vergelijking tussen België en Nederland, het is erg ambitieus.

Prof. dr. Bruno De Wever, een autoriteit als historicus van het Vlaams Nationalisme was Wouters promotor. Deze mentor zal allicht de bakens hebben uitgezet, maar Nico Wouters heeft het zichzelf, bij het invullen niet gemakkelijk gemaakt. Zijn bronnenstudie is indrukwekkend. Dat heeft natuurlijk te maken met de vele plaatsen, waar in de overheidsadministratie een plaats werd ingeruimd over het verzet, de weerstand en daarnaast een haast hallucinante verzameling van soorten gerechtigheden, met statuten en diverse rechtsgevolgen.

De bronnenstudie is bovendien aangevuld met onderzoeken in plaatselijke archieven, gegevens uit privé-collecties en een groot aantal interviews. Wouters ging dat dan allemaal nog eens overdoen in Nederland, want het ging tenslotte om een vergelijking tussen Wouw en Essen. Dit leverde een stevig boekwerk op, bijna 300 blz.

Helemaal aan het einde van dit algemeen besluit zegt Nico Wouters over het taboe dat op de verwerking van de collaboratie rust en groter is in Wouw dan in Essen, haast bedeesd dat dit een persoonlijke ervaring is, niet op bronnen gebaseerd en, aldus Wouters, betwistbaar.

Het kan haast niet anders. Ook elders zegt Wouters terecht dat collaboratie een woord is met een zo grote emotionele bagage, dat neutraliteit onmogelijk is.

De vraag is natuurlijk of neutraliteit in het geschiedenisvak, dat geen exacte wetenschap is, kan. Wouters heeft die exactheid wel zeer dicht benaderd, al kan men zich, voor sommige situaties en personen de vraag stellen of Wouters, vooral als het om interviews gaat niet wat te eenzijdig is geweest. De geschiedenis van het interbellum had in de verhandeling een correcter beeld kunnen opleveren.

Is deze verhandeling een verhaal ? Voor iemand die een prosopografie opstelt is de verleiding een verhaal te schrijven groot. Prosopografie staat voor de schildering van uiterlijk voorkomen, levensomstandigheden en

4

karakters m.n. van personen uit een begrensde historische periode. In dit verband heeft Wouters het er voortreffelijk van afgebracht. Want deze verhandeling is een verhaal. Een verhaal, soms wat uitgesponnen jawel, dat de auteur de gelegenheid geeft conclusies te trekken. En die conclusies zijn belangrijk.

Essen - Wouw

De vergelijkende studie tussen Essen en Wouw, in verband met verzet en collaboratie, is niet vanzelfsprekend, temeer omdat de auteur zelf zegt dat er tussen Essen en Wouw tijdens de oorlog, in de verzetsfeer geen enkel georganiseerd contact was. Nico Wouters zegt nergens dat Wouw diende door te gaan als type-voorbeeld voor Nederland idem dito voor Essen. Anderzijds stelt hij bij de inleiding dat de uiteindelijke betrachting erin bestaat de verschillen tussen België en Nederland na te gaan. Die verschillen waren er inderdaad, alleen is de vraag of een vergelijking tussen Essen en Wouw een representatief verschil zou uitmaken. In België noemde het verzet zich verzet. In Nederland had het een andere naam : "illegaliteit". Eigenaardig toch, dat Nederland daardoor de indruk gaf dat de bezettende overheid de legaliteit aan haar kant had. Maar dat terzijde, de verschillen tussen Nederland en België waren groot. De NSB (de "collaborateurs") in Nederland vond tegenover zich, zeker in Noord Brabant de NU (Nederlandse Unie) die de regionale en culturele eigenheid van het Zuiden voorstond, maar Oranje-trouw was.

In België lag dat anders. De collaboratie zat verankerd in een deel van de politiek Vlaamse Beweging, zoals het VNV. Haar tegenpolen waren Belgen, jawel, maar werden Belgicisten genoemd omdat het Vlaams Nationalisme voedsel gaf aan een Belgisch nationalisme, dat overigens de aanleiding is geweest tot een Vlaamse, dus ook een Vlaams - Nationale Beweging.

De situatie was zowel politiek, als bestuurlijk en maatschappelijk anders. De zo dikwijls geprezen koopmanskunst leidde in Wouw tot een geheime afspraak tussen de NSB-Burgemeester en twee voormannen van het verzet.

Wouters merkt in zijn verhandeling wel op dat dit veel zegt over het ideologisch profiel van de NSB-Burgemeester, daarmee is evenveel gezegd over de houding van de Nederlandse verzetsleiders.

In Essen kon zulks niet en dit had veel te maken met het onbuigzaam idealisme van de voormannen uit het verzet ; maar ook omdat dit verzet eigenlijk nooit de confrontatie hoefde aan te gaan met een schepencollege, waarin twee overtuigde VNV-ers zitting hadden en een

Burgemeester, die uit het VNV was getreden, om, met zeldzame moed, te trachten Burgemeester te zijn voor allen, tegen de bezetter in. Voor Essen moet daarbij met nadruk worden gezegd dat het verzet, wegens interne onenigheid geen onbetwiste leiding had. Wouters brengt daarover in zijn werk de nodige duidelijkheid. Essen - Wouw: veel was anders, vergelijkingen maken kan, maar zijn er werkzame besluiten ?

Het spel werd in Wouw harder gespeeld, omdat het een partij-politiek spel was. De collaborateurs zaten in de voor-oorlogse gemeenteraad. Dat lag in Essen anders en zuiverder: daar was geen partij-politiek, men was pro of contra de bezetter. Dat was de Essense gevoelige snaar. De extremen van de collaboratie zaten, met weinig aanhang, in het Schepencollege, het verzet had, ondanks alles, een zeer verspreide basis : bij spoorwegpersoneel en douanebeambten, bij landbouwers, bij gemeentepersoneel. Die verspreide rekrutering had een keerzijde, maar daarover later.

Essen - Wouw ? De auteur lijkt naar Wouw nogal eens op te kijken. Dit is vanzelfsprekend toegelaten. Eén ding, dat wel van alle landen en tijden zal zijn heeft Essen en Wouw gemeen. Nico Wouters noemt "de septemberweerstanders" de zgn. mannen van het elfde uur. In Wouw waren die er ook, omschreven als "Waar waren die tijdens de bezetting ?".

Geschiedenis van Verzet, Collaboratie en Epuratie.

De auteur laat de Essense en Wouwse geschiedenis over zijn hoofdthema, voorafgaan door een beschrijving over hetgeen in Essen en Wouw gebeurde in het zogenaamd Interbellum. Het verhaal daarover bevestigt hetgeen ook elders in Vlaanderen (maar ook in Wouw !) aan de hand was : verzet en collaboratie had voor een groot deel te maken met het uitvechten van vooroorlogse vetes. Leo Vindevogel, oorlogsburgemeester van Ronse kreeg de doodstraf eerder als gevolg van een syndicaal en sociaal verleden en een felle ruzie onder Vlaamse katholieken dan als gevolg van haat van linksen en francofonen, laat staan voor collaboratiefeiten tijdens de oorlog. Ik moge verwijzen naar het oordeel van Louis De Lentdecker, verslaggever van repressie-processen voor de Standaard.

Nico Wouters brengt over dit interbellum in zijn verhandeling een nogal uitgesponnen en niet altijd terzake doend verhaal. Of de Essense landbouwers zo'n verstokte individualisten waren, is betwistbaar ; het bestaan van een coöperatieve melkerij, onderlinge verzekeringen om het verlies aan vee te vergoeden, een strijd bare plaatselijke Boerengilde

4

wijzen alleszins niet in die richting. De relatief grote aanwezigheid van jonge landbouwers in het verzet kan ook genoemd worden in dit verband. Ook de Essense politiek en de rol van de katholieken, waaronder de geestelijkheid, tijdens het interbellum wordt nogal pamfletair beschreven. Storend zijn enkele punten, waar met KAJ (Katholieke Arbeidersjeugd) waarschijnlijk de studentenbond het Heidebloempje wordt bedoeld en waar de KSA (Katholieke Studentenactie) als katholieke studerende arbeidersjeugd wordt aangegeven.

Nico Wouters stelt de vraag of de linkse en militante anti-fascistische kern in Essen zal uitgroeien tot een links verzet van betekenis en of anderzijds de Essense Vlaamsnationalisten in de collaboratie terecht zullen komen. Het verhaal van verzet en collaboratie zal later aantonen dat de lijnen in Essen anders lagen: het verzet was rechts, zoals de auteur later in de zijn verhandeling aangeeft en Vlaamsgezindheid dekt helemaal niet het in Essen bestaand Vlaamsnationalisme. Vanuit een historisch oogpunt zijn hier dus wel grote nuancerings aan te brengen.

Het verzet was in Essen niet anders dan op vele andere plaatsen in Vlaanderen.

Het was gekenmerkt door een zuivere inzet, zonder partij-politieke bedoelingen, maar met alle gevolgen van dien. De Essense verzetslieden (meestal mannen, ook enkele vrouwen) waren niet bekend en ook niet geïnteresseerd aan de vlag, waaronder zij streden. Of het nu deze was van OF (Onafhankelijkheidsfront), de NKB (Nationale Koninklijke Beweging) het AS (Het Geheim Leger) de IS (Intelligence Service) de groep Socrates, wisten ze veel.

De Witte Brigade (WB) kenden ze wel, hoewel er twee groepen waren, die met elkaars bestaan en werking onbekend waren. Opmerkelijk in een kleine dorpsgemeenschap van 8000 inwoners !

Nico Wouters geeft gepast aandacht voor het verzet in Essen en daarbuiten. Hij situeert Leon Van den Eynden als de enige wezenlijke politieke gevangene te Essen, maar geen weerstander. Hij verduidelijkt ; over zijn weerstandsactiviteiten wordt geen mening vooropgezet. Hij was iemand die de draagwijdte van zijn engagement onderschatte. Leon Van den Eynden staat gewoon voor de tragiek van de stille, maar besliste man, die in geen enkel vakje te klasseren was. Gewoon ? Buitengewoon natuurlijk !

Leon Van den Eynden stond voor het verzet buiten Essen. In Essen wordt de groep aangevoerd door Hubert Van Geen en Toon en Piet Cools, Jos Loos, Guillaume Suykerbuyk en de omgekomen Jos

Oostvogels naast anderen. Nooit, dus te weinig, wordt de rol van de familie Wagemakers genoemd, verzetsstrijders met gevaarlijke opdrachten, tijdens de ganse oorlog. Het is wellicht het drama van het Essens Verzet dat de samenwerking zeer los was. De WB-groep, de zogenaamde andere groep, geleid door Moeskops wijst daarop. Maar Van Geen en de gebroeders Toon en Piet Cools waren de leiders, zij het - en dat zal na de oorlog blijken dat hun samenwerking gesublimeerd werd. Dat laatste is niet voor rekening van de auteur Nico Wouters. Het blijkt uit getuigenissen. Van Geen was een speciaal persoon. Was hij verwoed Belgisch, was hij de in Edingen docerende professor die in Essen resideerde en dus wat hooghartig was, was hij een intrigant ? Het antwoord daarop is moeilijk te geven.

Toon en Piet Cools waren anders ; moedig, maar veel meer gevoelsmatig verbonden met hun makkers. Toon was de leider, die greep kreeg door overtuiging en voorbeeld. Samenwerking was moeilijk, temeer omdat Van Geen als priester en leraar in een meer afstandelijke situatie zat dan Toon Cools, die als politiemann elke dag opnieuw het scherp van de snede voelde.

Van die onopgeloste vetes horen we een echo, als getuigd wordt, na ruzies in Essense verzetskringen na de oorlog "Indien Jos Oostvogels had blijven leven, het had er met die onderscheidingen (reden van de rel) en met de rest heel anders aan toe gegaan. Dan zou nooit gebeurd zijn "wat nu gebeurd is". De auteur is daarop niet ingegaan. Spijtig voor de Essense geschiedenis.

Het relaas van de verzetsdaden is minimaal, en daarom zal het door diegenen die doodgewone dingen deden, die echter, in de letterlijke zin, doodsgevaarlijk waren, aanzien worden als onbelangrijk. Dat is natuurlijk niet zo. Hoewel moet vastgesteld worden, en dat illustreert de gebrekkige werking, dat niet minder dan drie verzetsgroepen uit Essen, onbekend voor elkaar, tot opdracht hadden het station te Essen te observeren.

En nog dit. Bij de bevrijding in oktober 1944 wilden de SS-ers, woedend omwille van sabotage-daden van de Witte Brigade, vanuit Nispen represaillemaatregelen nemen tegenover de Essense bevolking. Tolontvanger Haene uit Nispen, lid van de Weerstand heeft dit de SS-ers uit het hoofd gepraat. Hij werd daarvoor in Essen gevierd.

Het verhaal ware evenwichtiger geweest, indien deze gebeurtenis niet slechts als voetnoot werd vermeld.

Over de collaboratie kan men kort zijn. Nico Wouters zegt terecht dat collaboratie een beladen woord is. In Essen werd het oorlogsbestuur waargenomen door een Burgemeester en twee schepenen, in opdracht

van de Duitse bezetter aangeduid. De auteur brengt een sereen relaas over Burgemeester Govaerts, die inderdaad met moed een functie opnam, waarvan hij wist dat de vox-populi na de oorlog hem zou veroordelen. Omdat de vox-populi altijd luid schalt en dikwijls onrechtvaardig is. Zeer vele Essenaren wisten echter beter.

De collaboratie kreeg in Essen geen voet aan de grond, omdat naast een integere Burgemeester Govaerts een schepen zat, Timmermans, die heel Essen tijdens de oorlog spottend "Den Teut" noemde, en die terecht ook het zwart beest werd genoemd. Hij deed nl. datgene, waarvoor geen verontschuldigungen bestaan, personen verklikken. Zijn werkzaam aandeel aan het oppakken, door de Duitse Feldgendarmerie op 26.04.1943 van meer dan honderd Essense jonge mannen, was een zwaar collaboratie-feit, waartegen Burgemeester Govaerts zich trouwens verzette, en heeft wel de volkswoede ontketend, in een Essen waar het, algemeen genomen vrij rustig was gebleven. De auteur beschrijft terecht de minuscule werking van het VNV waartoe de twee schepenen behoorden.

Waarom het Verdinaso echter op één lijn met VNV en de Vlag wordt geplaatst, is niet duidelijk, onafgezien dan nog van de vraag of het Verdinaso in Essen, zelfs naar personen toe, iets of iemand voorstelde.

Epuratie kwam na collaboratie.

De bevrijdingsdagen verliepen ordeloos, ook te Essen. De auteur maakt hier een vergelijking met Wouw, waar alles veel ordelijker zou verlopen zijn ;

Dat zal wel. Vergelijkingen maken is moeilijk. Essen was één der laatste gemeenten in België die bevrijd werden. Wouw was één van de eersten in Nederland. Afgezien van veel, vooral nationale omstandigheden, was België reeds georganiseerd om de repressie aan te vatten. Deze repressie, en dat hoeft niet als commentaar op deze verhandeling te worden aanzien, had in België en vooral in Vlaanderen een vooropgezet doel. In dat soort van scenario was slechts plaats voor uitzonderingsrechtbanken en "dorpscommissies" zoals te Wouw, pasten daar niet bij. De indruk bestaat trouwens dat het Essens georganiseerd verzet, én blij was omdat Essen bevrijd was, én gedemotiveerd omdat, met de voortgang van de oorlogsjaren iedereen inzag dat er tekort aan organisatie was, met wrijvingen tot openlijke vijandschap tussen Cools en Van Geen. Gedemotiveerd ook om het iets te weinig respect, want Essenaren - een grote meerderheid - waren zgn. "attentisten" : zij

wachten af tot de bui voorbij was.

Met de epuratie komt de partij-politiek weer te voorschijn. In dat verband spreekt Nico Wouters over Emiel Dierckxsens. Het zgn. na-oorlogse verzet is een contradictio in terminis. Toch werd het zo gesteld : Na de bevrijding moet het verzet gereorganiseerd worden. Uit verschillende interviews met Essense verzetsmannen blijkt, dat deze een andere mening hadden. Het verzet had zijn werk gedaan want we waren bevrijd.

Dat na-oorlogse verzet zet, naamloos, een aanval in op Emiel Dierckxsens. Men moet toegeven dat op vele plaatsen in Vlaanderen een Vlaamsgezinde, die een Leeuwenvlag durft uithangen, tijdens de oorlog Voorzitter was van Winterhulp en dan nog een verliefde Duitse soldaat aan de deur kreeg voor één van zijn dochters, in die dagen vrij vlug met gevangenis en krijgsraad te maken kreeg.

Bij Dierckxsens is dat niet gebeurd. En het pamflet, waarnaar Wouters verwijst, zegt de waarheid : "Had het huis van Dierckxsens in een ander gemeente gestaan, het was reeds afgebroken. De WB/F - Witte Brigade Fidelio, Essen is geen bandietenbende".

Anderzijds, men speelde politieke spelletjes. Er waren natuurlijk andere figuren om Dierckxsens, kandidaat-burgemeester, te bekampen. Zeker één kandidaat, die nooit in het verzet had gestaan, maar verzetskringen voor zijn wagen wilde spannen. De auteur noemt geen namen, het is ook zijn taak niet. Maar oudere Essenaren weten tot op vandaag welke naam door de tamtam toen werd doorgegeven.

Nico Wouters zegt dat Dierckxsens naar Nederlandse normen, nooit Burgemeester had kunnen worden.

Het zou verbazen dat dit land, met de twijfelachtige eer het hardst toeslaand repressie-land te zijn geweest, nog zou geklopt worden door Nederland. Het punt is dat Emiel Dierckxsens, als gevolg van oorlogsfeiten, geen enkele veroordeling opliep: de benoeming tot Burgemeester kon dan ook doorgaan, uiteraard nadat, bij de eerste na-oorlogse gemeenteraadsverkiezingen, Essen met zeer grote meerderheid zijn partij (CVP) en zijn lijsttrekker Emiel Dierckxsens had ondersteund. De uitslag was : 9 zetels CVP -2 BSP. De auteur gaat wel zeer ver als hij suggereert dat Jan Meeusen, waarnemend burgemeester, door zijn verklaring aan de staatsveiligheid dat Dierckxsens geen enkele

onvaderlandse daad zou hebben gesteld, de partijrangen niet wilde verbreken. Het had toch ook gekund dat Meeusen de waarheid sprak, of niet ?

Over de repressie en de epuratie wordt overigens in het boek weinig gezegd. Nico Wouters zegt dat er een lijst was van collaborateurs, maar wie op basis van welke criteria die werd opgemaakt, is niet duidelijk. In Wouw was het anders. Zeer juist, maar hetgeen in Essen gebeurde, gebeurde in heel Vlaanderen. Men had blijkbaar "zijn" criteria om iemand op te halen, zijn naam door te geven aan de gerechtelijke instanties. Als de auteur schrijft dat het soms speculatie is waarom een naam, gevolgd door VL (Vlaamsgezind) op een lijst verscheen, dan is het voor de generatie 1997 waarvoor de oorlogsperiode geschiedenis is, onvoorstelbaar dat men zo te werk is gegaan. Essen had dus, op basis van hetzij geen, hetzij belachelijke aanduidingen ook zijn repressieslachtoffer, waarvan sommigen de gevolgen vandaag nog verwerken. Een waalse eerste Minister -Pholien- is onverdacht, als hij zegt dat de Belgische Justitie, als het om repressie gaat, een "justice des rois nègres" was.

Getuigenis

De meest ontluisterende episode in de verhandeling gaat over de onenigheid tussen Van Geen en de gebroeders Cools. Oprecht jammer want zij hadden allen hun verdiensten. Indien de oorlog anders was gelopen, hadden de "attentisten" waar voor hun geld gekregen.

Maar in essentie gaat het hierom. Van Geen deelde de opvatting van Marcel Louette, hoofd van de Witte Brigade - Fidelio. We moeten naar de toekomst kijken. Niemand zegt precies wat daarmee werd bedoeld, maar men kan het onderstellen. Uit het verzet zijn, in vele andere landen, regimes opgestaan, die het land naar hun hand hebben gezet.

Piet en Toon Cools waren mensen, die voor een grote zaak grote dingen hebben gedaan zonder berekening. De Witte Brigade interesseerde hen minder, dan wel het feit dat het land en hun Essen bevrijd waren. De eeuwige strijd tussen de top en de basis. De gebroeders Cools deden hun plicht. Punt. Essen was bevrijd. Toon Cools was politiemann. Als burgemeester heb ik hem jaren gekend. Hij was actief bij de plaatselijke oud-strijdersbond. Toen de toenmalige Burgemeester van het Essense Oldenburg, Herman Bockhorst, soldaat en oorlogsinvalide - waarmee deze gemeente sinds 1968 een jumelage heeft, voorstelde een verbroedering te organiseren tussen Duitse Oud-strijders uit Essen-Oldenburg en Essen-Vlaanderen, werd dit voorgelegd aan de plaatselijke NSB- afdeling. Het was een delicaat voorstel,

4

daarvan was iedereen zich ten volle bewust. Met Toon Cools, toen bestuurslid, had ik voorafgaandelijk geen enkele afspraak. Maar toen de tirades losbraken tegen dit voorstel, was Toon één van de weinigen, die het voorstel openlijk verdedigde. In de zin van : Vergeten en Vergeven. Deze getuigenis kan misschien helpen om de grootmenschelijkheid van verzetsmannen aan te tonen.

Mijn taak was: de verhandeling van Nico Wouters "Essen en Wouw - Vergelijkingen inzake Verzet en Collaboratie" te lezen te synthetiseren en van commentaar te voorzien. Ik heb het naar eerlijkheid en eigen inzicht gedaan. De gemaakte opmerkingen zijn voor mijn rekening, maar zij liggen ver onder bij de kwaliteit van dit intellectueel werk. Nico Wouters is voor Essen een verdienstelijk historicus. "Historia Docet" deze verhandeling kan daartoe bijdragen. De geschiedenis leert dat mensen en volkeren niets geleerd hebben. Deze uitspraak is wat overtrokken, maar in wezen juist. Er is maar één antwoord : de historicus moet verder gaan om te bewijzen dat de gevallen uitspraak toch onjuist blijkt te zijn.

Herman Suykerbuyk,
Gewezen Burgemeester Essen,
28 december 1997.

Uit: De Spyker,
Jaarboek 1998
Kon. Heemkundige Kring Essen

Deze uitgave werd mede mogelijk door de
financiële steun van:
JOS VAN AERT
HOVENIERSBEDRIJF
Jagersweg 8 4726 SL Heerle, tel 0165-304248

